
ANMÄLNINGAR

Att vara *fan* i mediebruset

Det finns i en tid av allt starkare massmedialisering en nog så speciell strategi vad gäller att förhålla sig till de ofta ytterst förföriska medialiserade bilderna och ljuden som tycks bli allt mer utbredd. Det sätts att ägna sig åt mediekonsumtion och kanske ibland också egen produktion av kulturella produkter kan kallas att vara *fan* eller att ägna sig åt dyrkan av något som brukar kallas kult, två begrepp som i dag är lika centrala som de är svårgripbara vad gäller till exempel en kulturanalys. Den amerikanske massmedieforskaren Todd Gitlin säger i sin översikt över dagens media-brus, *Media Unlimited. How the Torrent of Images and Sounds Are Overwhelming Our Lives* (2002), att en *fans* koppling till det dyrkade objektet - som ju kan vara ett fotbollslag eller en favoritkompositör, ett datspel, en genre, en stil - är känslomässig och kroppslig. Gitlin menar att detta med att försöka undersöka och tolka dylika *fankulturer* och kultobjekt därmed ur ett akademiskt perspektiv blir problematiskt. Att vara *fan* och att tillhöra en *fangemenskap* blir enligt Gitlin en form av känsla som inte lätt låter sig dechiffreras. Det handlar om en form av kärlek som till skillnad från den romantiska kärleken måste delas, upplevas i en grupp, verklig eller fantiserad, för att få full effekt. *Fandom* handlar, säger Gitlin, om både kärlek och om fokus, om att hitta sin egen nisch, sitt eget speciella objekt för beundran och identifikation i det allt mer utbredda och högljudda mediala brus som vi numera är omgivna av.

Frågan är då hur en sådan känsla och aktivitet som *fandom*, detta att intensivt dyrka och identifiera sig med till exempel ett fotbollslag som brittiska Everton eller med en rockstjärna som amerikanskan Tori Amos eller med en tv-serie som Xena - och samliga dessa tre *fandoms/kulturer* finns beskrivna i en nyutkommen finsk bok som utgör en genomgång av detta fält, *Kulttikirja, tutkimuksia nykyajan kultti-ilmistöistä*¹ (2003) - egentligen kan undersökas kulturanalytiskt, det vill säga vilka variabler som ska betraktas som de viktigaste och kanske framför allt de ur forsknings-synpunkt mest givande att undersöka i detta expanderande fält.

Det visar sig då att den forskningstradition som den finska kult- och *fan*forskningen tycks ingå i egentligen är överraskande smal - och jag skriver detta med ledning av dels denna bok, men även efter att ha läst ett slags parallell utgåva eller ett PS till boken, i form av ett kult- och *fan*-nummer av tidskriften *Lähikuva* (nr 4/2003), en tidskrift som presenterar forskning och analyser av fenomen inom den audiovisuella kultursektorn, numret bär undertiteln *Fanit ja tähdet*. Ser man på vilka forskare och vilka forskningsresultat de finska kult- och *fan*forskarna hänvisar till är det framför allt ett par-tre namn som dominerar. Speciellt en forskare kan sägas utgöra den grund teoretiskt sett som mycket av denna forskning bygger på, nämligen Henry Jenkins som för så pass länge sedan (i detta snabbt föränderliga medialandskap) som år 1992 skrev det i kulturforskningssammanhang centrala verket *Textual Poachers. Television Fans & Participatory Culture*. Jenkins namn figurerar överallt i den nya finska kultboken. Det är mer än någon annan just Jenkins och dennes *Textual Poachers* som de finska kultforskarna ständigt hänvisar till.

Då blir det också oerhört viktigt att förstå vad det kan ha varit i Jenkins sätt att skriva om TV-kulturer som var så välfunnet och värdefullt att den boken, i varje fall om man ser till situationen i vårt eget land, tydligen har format en hel gren av kulturanalytisk forskning. Jenkins verk fokuserar starkt på science fiction-kultserien *Star Trek* och på dess betydelse ur ett *fans*perspektiv. Som redan bokens titel antyder är forskningsgreppet här dels utpräglat semiotiskt/textuellt ("*textual poachers*"), dels - och det är nog den mest centrala egenheten i Henry Jenkins forskningsgrepp - handlar det om en forskning som är öppet bekräftande, nästan celebratorisk vad gäller inställningen till *fankulturen*. Jenkins kallar också sig själv för *Star Trek-fan* och det han tycks ha varit ute efter med sin bok är att visa att en *fankultur* som den som bildats omkring *Star Trek*-serien inte, som kritikerna av *fandom*-begreppet hävdar, handlar om underkastelse och passivitet utan tvärtom om ett aktivt medverkande och kulturskapande och till och med om en motkulturell form av *fandom*.

Att Henry Jenkins är elev till den numera i kulturanalytiska kretsar tämligen kontroversielle massmedie- och populärkulturforskaren John Fiske kommer

---

¹ Kovala, Urpo & Tuija Saesma red. *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmistöistä*. (Tietolipas 195.) Jyväskylä: SKS 2003.

därför inte som någon större överraskning. Centralt för John Fiskes forskning har ju varit - med skolexemplen Madonna och wrestlingshower i TV - att understryka den aktiva, motkulturella, ja subversiva kreativitet, den karnevalisering av kulturformerna som mediekonsumenterna inom dessa subkulturer ägnat sig åt. Fiske har ju i översikter över kulturforskning ofta betecknats som en populist (se t.ex. Gripsrud 1999:84, Strinati 1995:256, Storey 1996:26-7, Persson 2000:72) som drivit idén om publikens motstånd alltför långt. Som Jostein Gripsrud säger är det som om publikens kreativa motstånd skulle skärpas ju dummare, sämre eller mer reaktionärt medieutbudet blir. Att Fiskes och Jenkins forskningsgrepp därmed går tillbaka på framför allt Michel de Certeaus inflytelserika, om än, återigen, rätt problematiska bok om det motkulturella momentet i vardagskulturen, så som han tecknat det i boken *The practice of everyday life* (1984), och även i någon mån på Mikhail Bachtins teorier om karnevalen och det karnevalistiska, innebär så vitt jag kan se att hela *fan*forskningstraditionen riskerar att få ett slags celebratorisk slagsida som när det gäller det teoretiska momentet i studierna av dessa högtintressanta, men mångskiftande fenomen riskerar att reducera deras ofta nog så förbryllande, mångskriftande karaktär alltför mycket.

Så som en mycket informativ och viktig intervju med Henry Jenkins, utförd av *fan*forskaren Matt Hills vid universitetet i Bristol, ett lärosäte som spelat en viktig roll i den senare utvecklingen av *fan*forskningen, antyder handlar också mycket av *fan*forskningen i dag om ett slags reträtt från den tidiga, celebratoriska forskningsinriktning som Jenkins med stöd av Fiske, de Certeau, Bachtin med flera arbetade med i sin *Textual Poachers*. Också Jenkins själv är väl medveten om problematiken, vilket framgår i den långa intervjun som publicerats elektroniskt i magasinet *Intensities* (ett magasin som ägnar sig åt kultmedia, se <http://www.cultmedia.com/issue2/CMRjenk.htm#2>): "Now, I think all of that work paved the way for a whole generation of aca-fen, as I like to call them; that is, people who are both academics and fans, for whom those identities are not problematic to mix and combine, and who are able then to write in a more open way about their experience of fandom without the 'obligation of defensiveness', without the need to defend the community. Therefore they can take up things like contradictions within it, disputes within it, re-raise awkward subjects that we papered over in our earlier accounts, and now there's a freedom to have real debate among ourselves about some of these core issues."

Så som jag läser *Kulttikirja* är forskningsanslaget här fortfarande starkt påverkat av Jenkins *Textual*

Poachers-grepp, vilket därmed ställer en rad frågor om hur *fan*forskningens teoretiska ramar möjligen kunde utvidgas, hur forskningen helt enkelt kunde bli mer problematiserande och samtidigt mer spännande. En genomläsning av *Kulttikirja* som i och för sig ger en god, informativ överblick över både en speciell forskningstradition och en aktivitet, fandomkulturen, som är mindre känd, mindre utforskad (även om fältet som sagt i dag är starkt expanderande) visar ändå att den forskning som utförs utifrån det jenkinska grundkonceptet tenderar att bli på något sätt självbekräftande och dess forskningsresultat ofta tämligen triviala, genom att forskningen om och igen visar hur fansen verkligen skapar någonting nytt och viktigt. Ett exempel valt på måfå ur boken som visar hur bokens författare situerar sig själva i en mycket nära, för att inte säga okritisk relation till fansen är till exempel följande påstående i Urpo Kovalas och Tujia Saresmas i och för sig läsvärda introduktionstext: "Kultit eivät kuitenkaan synny kaupallisten krääsämarkkinoiden oheistuotteina. Kulttisuhte ei kehity pikaisesta ja ohimenevästä innostuksesta johonkin trendikkääseen ilmiöön. Todelliset fanit tunnustetaan sitoutumisesta, tiedosta, aktiivisesta tekemisestä – läsnäolosta."

Min reaktion på den sortens tirader blir knappast mer än ett tveksamt 'jaså', och frågan blir då vad man i stället kunde lyfta fram som viktigt vad gäller *fan*forskning och teoretiserande kring *fandom* och kult som denna antologi inte beaktar eller riktigt vill se i sin forskningsansats.

Låt mig lista några punkter som jag uppfattar som centrala för en *fan*forskning som inte vill bli sittande med en mängd mer eller mindre självklara slutledningar om *fansens* aktiva, kulturskapande roll, om den stora betydelsen av att ingå i dylika kulter och annat liknande.

För det första tror jag att hela fältet skulle må bra av att *fan*- och kultbegreppen problematiserades mer, dekonstruerades och utvecklades från någonting klart och tydligt till mer av en (extrem) position på en glidande skala av immersion och /eller interaktivitet i fråga om användande av masskulturella produkter. Här skulle en forskning som Marie-Laure Ryans om just dikotomin immersion/interaktivitet kunna öppna upp fältet och undvika alltför enkla och givna läsningar av *fans* och *fandom*. För det andra erbjuder tankar om fandom som en form av icke-interaktiv intimitet på avstånd, som medieforskaren John B. Thompson utvecklat i sin bok *Medierna och modernismen* (2001), en lovande forskningsansats som förefaller mig klart mer 'sval' och 'neutral' än Fiskes och Jenkins modell. Att vara *fan* är som Thompson påpekar ett sätt att reflexivt organisera jaget och dess framträdande i vardagen. I ett sådant perspektiv som Thomp-

son skisserar upp finns det inte längre några klara och entydiga gränser mellan en *fan* och en icke-*fan*. Det blir i stället, som han påpekar, en fråga om grad, i hur hög grad en individ väljer att organisera sitt liv utifrån de verksamheter, produkter och genrer som har med kult och *fandom* att skaffa. Här blir betydelsen av en glidande skala viktig, något *Kulttikirja* i sin (ensidiga) fokusering på aktiva *fans* inte alls kommer åt.

I det perspektiv *Kulttikirja* anlägger på sitt ämne kommer också frågor om den kulturella varan och kommodifikationsprocessen att blir starkt underteoretiserade. För att kunna öppna upp ett tolkningsutrymme för aspekter på kommodifikationsprocessen är det nödvändigt med någon form av genomgång av karaktären hos varorna på kulturmarknaden. En sådan analys och teoretisering utförs av till exempel Paul Willis i dennes intressanta, om än knappast invändningsfria arbete *The Ethnographic Imagination* (2000), ett arbete som saknas bland *Kulttikirjas* referenser. Också Jean Baudrillards texter om symboliskt utbyte kunde här vara till nytta.

En speciell form av vara kunde man nästan kalla celebriteten som självfallet har en stor betydelse för kulter som bygger på en intensiv massmedialisering. Den klart mest givande genomgången av celebritetsbegreppet som man kan få i dessa sammanhang, det vill säga när man läser *Kulttikirja* samt *Fan* och stjärnumret av *Lähikuvu*², är en artikel i den sistnämnda tidskriften, om den finländske tv-celebriteten Marco Bjurström. Kaarina Nikunen beskriver här Bjurström utgående ifrån ett par produktiva rotmetaforer eller dikotomier av sådana metaforer, dvs maskulinitet/feminitet och nationalitet/internationalitet. Hon lyfter också upp frågor om identifikation på ett mycket tydligare sätt än vad som sker i de olika artiklarna i *Kulttikirja*, detta då utgående ifrån metaforerna vänskap och avstånd samt äkthet och misstänksamhet. Att en referens till ett så pass centralt verk som Chris Rojeks översikt över hela celebritetsfältet i boken *Celebrity* (2001) saknas blir mot bakgrunden av analysens grundlighet i övrigt ingen katastrof.

Också annars är *Lähikuvu*-numret klart mer spännande än *Kulttikirja*. Inte minst Emma Londons text om *fanfiction* anger, tror jag, något av en kommande färdriktning för *fan*forskningen. Här handlar det om en typ av textuell produktion av *fansen* själva där ett fantasiutrymme skapas genom luckor i de berättelser som till exempel kult-TV-serier erbjuder. *Fansen* kan då spinna vidare på drag i berättelserna, speciellt i

form av ett slags fiktion kallad *slash* (beteckningen kommer sig av det engelska ordet för snedstreckat / som kan användas för att textuellt förbinda två fenomen eller personer) som blivit central i dylika sammanhang, det vill säga texter som fantasierar om en homo-erotisk komponent i den 'ursprungliga' berättelsen. Det London visar i sin text är att det som händer i *fan*fiktionen också tycks ha återverkningar på medieklimatet i stort. Dessa berättelser skrivna av *fans* som ett slags inofficiella, icke-sanktionerade vidareutvecklingar av de grundmönster som ingått i de officiella TV-serierna eller i bilderna och beskrivningarna av olika artister visar i idealfallet, menar Emma London, hur en kulturell produktion utanför den dominerande kulturens kontroll och självensur kan fungera. *Fan*fiktionen visar också på mångsidigheten i emottagandet och tolkningarna av kulturella texter. Och inte minst pekar detta slags texter på betydelsen av narrativa hål och öppningar i ursprungstexterna, öppningar som ger *fansen* och mottagarna av texterna möjligheter att spinna vidare på dem. Som London skriver genererar texter eller serier som är utan uppenbara luckor i berättandet, typ serierna *Emergency Room*, *Miami Vice* eller *Silk Stalkings*, nästan ingen *fan*fiktion.

Samtidigt tycks det också i dag finnas en klar tendens bort från en förståelse av *fandom* och kult som en fråga om texter och publik mot något som Matt Hills i sin intervju med Henry Jenkins definierar som en rörelse mot ett studium av kultgeografi och affekt. Enligt Hills bygger denna utveckling på det faktum att det nästan är som om det inte fanns något utrymme mellan texten och läsaren där man kunde reflektera över sambandet mellan de två på ett sätt som är etablerat inom kulturstudier.

Vad gäller de enskilda texterna i *Kulttikirja* läser jag huvuddelen av texterna som ett slags variationer på den jenkinska forskningsansatsen. Det gäller både Katja Laitinens informativa artikel om Tori Amos-kulten, Kaarina Nikunens extremt Jenkins-beroende genomgång av TV-serien *Xena* (vilket säkert åtminstone delvis har ett samband med att både Jenkins och Nikunen studerat TV-fantasy) och Irma Hirsjärvis grundliga genomgång av *Star Trek*-fenomenet i ljuset av *fan*forskning.

Texter i boken som på olika sätt skiljer sig från denna grundmodell för *fan*forskning är för det första Ilkka Salos beskrivning av sitt liv i ljuset av en stark identifikation med Jack Kerouacs kultklassiker *On The Road*. Även Harri Heionens studie av ritualer hos några finländska Everton-fans är med sin tonvikt på just det rituella hos dessa fotbollsfans ett exempel på en mer antropologiskt vinklad forskning i dessa sammanhang. Greppet är ju bekant från Stig Söder-

² *Lähikuvu. Fanit ja tähdet*. Nr 4, 2003. Numret är redigerat av Kaarina Nikunen och Laura Saarenmaa.

holms viktiga arbete om Jim Morrison-kulten. Frans Mäyräs insiktsfulla beskrivning av livet inom ramen för en rollspelskultur kombinerar subjektiva drag med ett sofistikerat teoretiserande kring rollspelande. Artikeln bär rubriken Muodonmuuttajien maat. Moniulotteinen roolipelikulttuuri.

Allt som allt erbjuder *Kulttikirja* jämte *Lähikuva*-numret en välbehövlig, om än som helhet knappast

teoretiskt särskilt spännande eller mångsidig introduktion till ett spelfält inom massmedial forskning som säkert kommer att bli allt viktigare i takt med att nivån på det mediala bruset hela tiden tycks öka.

Sven-Erik Klinkmann